

Йоаннис Каминис

КЪМ ЕДНА ПРАКТИЧЕСКА ХРИСТОЛОГИЯ: СВ. НИКОЛАЙ КАВАСИЛА И ТОМА КЕМПИЙСКИ

The author is Doctor of Theology and a Senior Assistant Professor in the Department of Systematic Theology at the Faculty of Theology of Sofia University. E-mail: kaminis@theo.uni-sofia.bg; <https://orcid.org/0000-0003-3582-4037>.

Abstract: Ioannis Kaminis

Toward a Practical Christology: St. Nicholas Cabasilas and Thomas à Kempis.

The present study places in dialogue two spiritual authors of the late Middle Ages—St. Nicholas Cabasilas (1319–1392) and Thomas à Kempis (1380–1471), representatives respectively of the Eastern hesychast tradition and the Western *Devotio Moderna* movement. Although situated in different cultural and ecclesial contexts, both share the conviction that life in Christ constitutes the central core of Christian existence. Cabasilas grounds his vision in the sacraments, through which the believer is truly united with Christ and participates in the divine energies. Thomas, in turn, emphasizes the inner life—humility, obedience, and imitation of the Cross of Christ—as the path to appropriating grace. When compared, their teachings prove not mutually exclusive but complementary: sacramental participation in Cabasilas and interior transformation in Thomas together offer a model of practical Christology that unites the objective and subjective dimensions of Christian life. This synthesis carries significant ecumenical potential, opening horizons for deeper mutual understanding between East and West.

Keywords: *Nicholas Cabasilas; Thomas à Kempis; Sacraments; Hesychasm; Devotio Moderna; Practical Christology; Ecumenism; Systematic Theology; Religious Studies*

Настоящото изследване разглежда възможността за формулиране на „практическа христология“ чрез диалог между две ключови традиции на духовен живот: източноправославната мистагогия на

св. Николаос Кавасилас и западната духовност на *Devotio Moderna*, представена от Тома Кемпийски. И двете традиции са възникнали в контексти на дълбоки социални и духовни трансформации (в XIV век във Византия, и XV век в Нидерландия, където търсенето на вътрешна автентичност и евангелска простота довежда до нови форми на лична и общностна набожност. Макар да принадлежат на различни културни и богословски среди, и двамата автори насочват вниманието към централния въпрос: как вярващият живее „в Христа“ – чрез тайнствата и чрез вътрешното преобразяване. Целта на това изследване е да изгради богословска рамка за „практическа христология“, която съчетава обективното участие в живота на Христос чрез тайнствата с неговото субективно усвояване във вътрешния духовен опит. Приносът на настоящото изследване към съществуващата литература се изразява в предлагане на сравнителен прочит на Кавасила и Кемпийски, който до този момент рядко е разглеждан систематично, особено в икуменическа перспектива.

През IV и XV в. раждат се два от най-влиятелните образци на християнския живот на Изток и Запад, формулирани от св. Николай Кавасила (1319–1392) и Тома Кемпийски (1380–1471). Макар разделени от география и църковна традиция, двамата мъже са почти съвременници и споделят един и същ късносредновековен контекст на сътресения, духовно търсене и обновление. Кавасила, византийски мирянин-богослов, тясно свързан с исихастката традиция, написва своя шедьовър „Живот в Христа“ като богословски коментар върху това как тайнствата изграждат и поддържат съюза на вярващия с Христос. Тома, августински монах и свещеник от движението *Devotio Moderna*, създава „Подражание на Христа“ – може би най-четената духовна класика на латинското Средновековие – която увещава вярващите към вътрешно смирение, отричане от светската суета и подражание на Христовите страдания.¹

¹ *Devotio Moderna* (Ново благочестие), възникнало в Нидерландия в края на XIV век под вдъхновението на Герард Грооте (1340–1384). *Devotio Moderna* не е нито нов орден, нито схоластическа школа, а свободно обединение на миряни и духовници – Братя и Сестри на Общия живот – които подчертават духовност на вътрешната набожност (*devotio*), ежедневна дисциплина, размишляване върху Писанието и общностно благочестие. Неговият дух изразява недоволство както от корупция на духовенството, така и от схоластическата традиция, предпочитайки вместо това простота, смирение и практическа святост, за повече вж. Engen, Van, John trans. and

На пръв поглед техните визии се разминават: Кавасилас основава живота в Христа върху литургичните тайнства на Църквата, докато Кемпийски го намира във вътрешната скритост на смирението и благочестието. Но и двамата споделят убеждението, че самият Христос е същията на християнското битие – не просто предмет на вяра, а живата реалност, в която животът открива своя смисъл. Поставени в диалог, тези два гласа предполагат възможността за една икуменическа практическа христология – такава, която интегрира тайнственото участие и вътрешното усвояване, обективността и субективността, църковното приобщаване и личното присвояване.

А) Тайнственият живот според св. Николаос Кавасилас

Кавасилас и неговата творба „Живот в Христа“ представлява една от най-дълбоките синтези на византийското тайнствено богословие. Написано през средата на XIV век на фона на исихастките спорове, съчинението представя християнския живот като онтологическо участие в Христа, осъществявано чрез църковните тайнства. За Кавасила тайнствата не са символични обреди, които насочват към отсъстваща реалност; те са самите средства, чрез които Христос предава Своя живот на вярващите. Поради това Кавасилас подчертава следното: „кръщението дарява самото битие и въобще (възможността) за съществуването според Христа; защото, като приема мъртви и покварени, то най-напред въвежда (човека) в живота“.² В тази поразителна формулировка Кръщението не е просто нравствено обновле-

ed. *Devotio Moderna: Basic Writings*. New York: Paulist Press, 1988, 7-12; Engen, Van, John. *Sisters and Brothers of the Common Life: The Devotio Moderna and the World of the Later Middle Ages*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008, 1-25; David C. Steinmetz. „Devotio Moderna.” In Gordon S. Wakefield (ed.), *The Westminster Dictionary of Christian Spirituality*. Philadelphia: The Westminster Press, 1983, 113-114; Gründler, Otto. „Devotio Moderna.” In Jill Raitt (ed.), *Christian Spirituality: High Middle Ages and Reformation*. New York: The Crossroad Publishing Company, 1989, 176-194; Battle, Michael. *Blessed are the Peacemakers: A Christian Spirituality of Nonviolence*. Macon: Mercer University Press, 2004, 67-71; Aumann, Jordan, O.P. *Christian Spirituality in the Catholic Tradition*. New York: Sheed & Ward, 1985, 168-173; Cunningham, S., Lawrence and Egan, J. Keith. *Christian Spirituality: Themes from the Tradition*. New York: Paulist Press, 1996, 84-105.

² Cabasilas, Nicolas. *La Vie en Christ*. Livres I-IV.–In: Marie-Hélène Congourdeau (ed. & trans.), SC 355. Paris: Cerf, 1989, I.19, 18-20.

ние, а ново творение, преминаване от небитие към битие-в-Христа. Трите тайнства на въвеждането – Кръщение, Миропомазване и Евхаристия – са представени в последователен ред като степени на приобщаване към Христа. Кръщението дарява съществуване, въвеждайки вярващия в новата онтологическа реалност на живота в Христа. Миропомазването дава даровете на Духа, снабдявайки новокръстения с харизмите, необходими за израстване в святост: „миропомазването усъвършенства родения, като влага на него подобаваща дейност за такъв живот“.³ Евхаристията довежда този процес до съвършенство, хранейки вярващия с Самия Христос: „а божествената евхаристия съхранява и поддържа този живот и здравето; защото Хлябът на живота Този, Който дарява спасението на придобитото и продължаването на живота. Заради това чрез този хляб ние живеем, чрез мирото се вдим, след като сме приели битието от кръщението“.⁴ (ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς), и правейки възможно преобразяването на човека по образа на Бога. Целият християнски живот е обхванат в тайнствената икономика: „Той е Самият, Който живее в нас, Който говори и действа в нас“ (Αὐτός ἐστιν ὁ ζῶν ἐν ἡμῖν, ὁ λαλῶν καὶ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν).

По този начин се прави възможно преобразяването на човека по образа на Бога и целият християнски живот се съсредоточава в съединение с Христос чрез тайнствата: „и тъй, възможно е човек да се съедини с Христос, след като премине през всичко онова, през което премина Спасителят, и след като изтърпи всичко, и стане това, което стана и Той. Той се съедини с кръв и плът, чисти от всякакъв грях; а понеже по природа е Бог отначало, обожи това, което стана по-късно, човешката природа. Завършвайки (живота си), Той умря заради плътта и възкръсна. Следователно трябва и този, който иска да се съедини (с Него), да участва в Неговата плът, да стане причастник на обожението, да сподели гроба и възкресението му“.⁵ Христос е основата и именно редът на тайнствата ни води към Христа и към обожението: „И тъй, ние се кръстваме, за да умрем онази смърт и да възкръснем онова възкресение; помазваме се, за да станем чрез царското миропомазване участници в обожението; хранейки се с пресветия хляб и пийейки от пресветия потир, ние участваме в самата плът, в самата

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid. II.2, 134-135.

кръв на Спасителя, които Той прие за Себе Си; и по този начин се съединяваме с Онзи, Който заради нас се въплъти, се обожжи, умря и възкръсна. Защо тогава да не пазим същия ред, който беше и у Него, но, започвайки оттам, където Той завърши, да свършваме с това, с което Той започна? Защото Той слезе, за да можем ние да възлезем; и по същия този път, за Него делото беше слизане, а за нас – възлизане; следователно, както при стълба, последното за Него при слизането става първо за нас при възлизането. И освен това, не би могло да бъде иначе, поради самата природа на нещата. Защото кръщението е раждане; миропомазването има значение на действие и движение в нас; а хлябът на живота и потирът на Евхаристията са истинска храна и питие. Но не е възможно да се движиш или да бъдеш хранен, преди да си се родил. Освен това, кръщението примирява човека с Бога, миропомазването го прави достоен за даровете оттам (от Бога), а силата на Трапезата (Евхаристията) прави плътта и кръвта Христови общи за този, който се усъвършенства (в тайнството)“.⁶

Тайнственото виждане на Кавасилас отразява византийското единство между литургичното богословие и исихастката духовност. Исихастката традиция, представена от св. Григорий Палама, настоява върху реалното участие на вярващите в нетварните енергии на Бога чрез молитва и аскетически подвиг.⁷ Кавасила превежда тази мистична теология на тайнствен език, показвайки, че тайнствата са конкретните средства, чрез които Христос предава тези божествени енергии на вярващия. Така обожението (θεωσις) – преобразяването на човека чрез благодат – не е постижение единствено на аскетическо усилие, а е свободният дар на Бога, даден чрез тайнствата. Нравственото старание и вътрешната молитва остават необходими, но предполагат онтологическата промяна, извършвана от тайнствата. Евхаристията, преди всичко, е описана като връх и съвършенство на християнския живот. Докато Кръщението въвежда, а Миропомазването укрепва, Евхаристията завършва съюза с Христа. Кавасила е категоричен: „Тъй съвършено е тайнството, превъзхождащо всяко свещенодействие, и довежда върха на всички блага, понеже тук наистина е последната

⁶ Ibid. II 4-6, 136-138.

⁷ Вж. Христов, Иван. *Византийското богословие през XIV в.* София: Изток-Запад, 2016, 83–92 [Hristov, Ivan. *Vizantiyskoto bogoslovie prez XIV v. Sofia: Iztok-Zapad*, 2016, 83–92 (in Bulgarian)].

цел на всяко човешко старание. Защото в него самия ние се приобщаваме с Бога, и Бог се съединява с нас в най-съвършеното единение; защото – да станем един дух с Бога – какво по-точно съединение може да има от това?”.⁸ Евхаристията не е допълнителна набожност, а самото условие за живот. Да се причастяваш с Тялото и Кръвта Христови означава да се уподобяваш на Него, да ставаш това, което е Той, и така да участваш в божествения живот. Както обяснява за Христос: „понеже е хранител, и самата Храна; Той сам е, който дава „хляба на живота“, и Той сам е това, което дава. И живот за живите, за дишащите е благоухание, за желаещите да се облекат е облекло [...] ние сме членовете, Той е главата.“⁹

Най-ясното, което изпъква от тайнственото богословие на Кавасила, е, че то предлага една дълбоко практическа христология. Христос е не само предмет на догматическо изповядване, но и самото съдържание и поддържане на битието на вярващия. Неговото възплъщение, страдание и възкресение не са далечни исторически събития, а тайнства, които се пре-съобщават и предават в литургията. Както изтъква Кавасилас: „И тъй, чрез тези свети тайнства, като през прозорци, в този тъмен свят влиза Слънцето на правдата; и убива живота, сроден с този свят, а въздига надсветовния; и светлината на света побеждава света, както е загатнато с думите: „Аз победих света“, като въвежда в тленното и течащо тяло устойчивия и безсмъртен живот”.¹⁰ Кавасилас обобщава тайнственото домостроителство в две кратки изречени с удивителна яснота без да отрича личното старание на човека: „Това е животът в Христа, който се установява от тайнствата; изглежда обаче, че и човешкото старание може да допринесе нещо за него.“¹¹

Следователно тайнствата са незаменимият източник на живота в Христа; без тях няма онтологическо встъпване в божествения живот. Но още Кавасила отбелязва равновесието: макар животът да произтича от тайнствата, старанието (σπουδή) на вярващия има своя роля в неговото разгръщане. За Кавасила усилието на вярващия се състои преди всичко в съгласуването на волята с Христовата воля. Тайн-

⁸ Cabasilas, Nicolas. *La Vie en Christ*, IV.10, 270-271.

⁹ Ibid. I.13, 88-89.

¹⁰ Ibid. I.21, 96-97.

¹¹ Ibid. I.66, 132-133.

ствата ни съединяват обективно с Христа, но това единство трябва вътрешно да бъде утвърдено и изразено чрез послушание. Затова той отбелязва: „Защото да се установи животът от самото начало зависи единствено от ръката на Спасителя; но да се запази той след като е възникнал и да продължим да живеем, това вече е и дело на нашето старание. Затова тук е необходима и човешката страна, и нашето съдействащо участие – така че, като сме получили (живота), да не го погубим, а да съхраним благодатта докрай и, държейки в ръце това съкровище, да си отидем оттук. И трябва да внимаваме в това, чрез което е възможно вече да постигнем успех в настоящата борба. Така и това може справедливо да се счете като част от нашето разсъждение за живота.“¹²

Смисълът на аскезата не е телесната строгост, а съобразяване на волята с Христос. Тайнствата съединяват вярващите с Христос; усилието се състои в това да искаме онова, което иска Той. По този начин аскетическата практика се превръща в продължение на тайнствената благодат, а не в нейна замяна: „И тъй, заповедите на Спасителя са общо задължение за всички вярващи; те са възможни за изпълнение от желаещите, и са сред най-необходимите неща, без които не би било възможно да се съединим с Христос, макар че в най-голямата и най-прекрасната си част (вярващите) са разделени от Него по воля и по намерения. Защото е необходимо да станем съпричастни по мисъл на Този, с Когото ставаме съпричастни в кръв [...]. Поради това онзи, който е избрал да живее в Христа, трябва да бъде последователен със сърцето си спрямо онази Глава (Христос), защото от друго място нямаме живот. А това е невъзможно, ако не желаем същите неща; необходимо е да упражняваме ума си според Христовата воля, доколкото е възможно за хората, и да желаем същите неща, и от същите неща да се радваме, от които се радва Той.“¹³

Кавасилас свързва старанието (σπουδή) с размишлението (μελέτη) и вътрешната бдителност. Според него е важно постоянното размишление върху живота и делата на Христос и обръщането на човешката душа към тях, понеже това е началото на извършване на Божиите заповеди. Умът трябва непрекъснато да бъде насочен към Христа,

¹² Cabasilas, Nicolas. *La Vie en Christ*. Livres V-VII. In: Marie-Hélène Congourdeau (ed. & trans.). SC 361. Paris: Cerf, VI.I, 38-39.

¹³ Ibid. VI.6-7, 42-45.

така че тайнствената благодат да пусне корени във вътрешния живот. Тази бдителност не е прибавка към тайнствения живот, а неговото процъфтяване в ежедневното размишление и желанието за Христос. Размишлението е дълбоко тайнствено по съдържание. Започва с възпоменанието за преобразяването, извършено чрез тайнствата: вярващият си припомня кой е бил преди Кръщението и кой е станал чрез въвеждането, преминаването от отчуждение към осиновление, от тъмнина към светлина. Кавасилас подчертава, че това припомняне е преобразяващо защото вкоренява християнската идентичност в решителния разрыв между „стария човек“ и новия живот в Христа. Освен това той изтъква, чрез размишлението обхваща както вече даденото, така и онова, което е обещано. Християнинът размишлява не само върху даровете, вече получени в Кръщението, Миропомазването и Евхаристията, но и върху онези, които предстоят, т.е. наследяването на Божието царство и вечното общение с Христос. Над всичко обаче Кавасилас учи, че размишлението трябва да се съсредоточи върху самият Дарител. Красотата на Христос, Неговата Доброта и преди всичко Неговата неизчерпаема любов към човешкия род са централните теми на духовното възпоменание. Това съзнание за божията любов, пленява ума и не позволява да бъде отвлечен от по-дребни дела. Когато душата бъде завладяна от Христовата красота и изобилието на Неговите дарове, тя вече не търси удовлетворение другаде.

Взети заедно, тези доводи от „Живот в Христос“ предлагат внимателно разбиране за християнския начин на живот. Тайнствата са тези, които въвеждат вярващия в Христа и предават Божиата благодат. Но благодатта не отменя свободата: човешката воля трябва да се съгласува с Христовата воля; вярващият трябва да устоява, да съхранява и да пази получените дарове; умът трябва да бъде дисциплиниран в размишлението върху Божиите дела. По този начин Кавасилас избягва и двата крайни възгледа – литургичен формализъм, от една страна, и пелагианска самодостатъчност, от друга. Неговото виждане е виждане за *синергия*, т.е. Бог действа първи и решително чрез тайнствата, но вярващият отговаря със старание, вяроност и вътрешна бдителност. Бог не се налага върху човека, нито пък човешкото старание е достатъчно. Най-накрая, обожението е тайнството на синергия, в което божията благодат и човешката свобода се среща.

Б) Вътрешният живот според Тома Кемпийски

Тома Кемпийски в „Подражание на Христа“ предлага различен акцент. Оформен от движението *Devotio Moderna*, което ценяло вътрешната набожност, личното обновление и изграждането на смирение, Тома настоява, че истинският християнски живот се открива във вътрешното преобразяване, а не във външната почест. „Обичай да бъдеш неизвестен и смятан за нищо“ става девиз на неговата духовност.¹⁴ Вярващият е увещаван да се отрече от гордостта, амбицията и привързаността към светския успех, за да се уподоби на Христовото смирение и кръст.

В центъра на духовността на Тома стои смирението. Той отново и отново предупреждава срещу опасностите на гордостта, амбицията и стремежа към признание. Човек лесно се разсейва от почести и от желанието да бъде ценен от другите, но истинското ученичество се състои в това да се учиш от Христовото смирение. Да приемеш да бъдеш пренебрегнат или презиран е, парадоксално, път към свободата, защото освобождава душата от зависимостта от човешка похвала. Това смирение не е просто социална скромност, а радикално снизхождение, по образец на Христовото изпразване (κένωσις). Вярващият трябва да осъзнае крехкостта на човешката природа, суетността на земните постижения и неизбежността на смъртта.¹⁵ Строгите размишления на Тома за смъртността – „Човека днес го има, утре го няма“¹⁶ – са предназначени да отнемат илюзиите за трайност и да насочат ума към вечните реалности. Разработването на смирение по този начин служи едновременно като нравствена защита и като условие за близост с Христа.

Втора отличителна черта на вътрешния живот при Тома е централното място на медитацията. „Подражание на Христа“ отразява убеждението на *Devotio Moderna*, че всекидневното четене на Писанието и на духовни съчинения е най-сполучливият начин за преобра-

¹⁴ Thomas À Kempis. *De Imitatione Christi-Nachfolge Christi und vier andere Schriften*. Прев. Friedrich Eichler. München: Kösel-Verlag 1966 Cap. II. 3, 34–36. Вж. също Тома Кемпийски. *Подражание на Христа*. Прев. Методий Устичков. София: Хемус, 1997, 18 [Toma Kempijski. *Podrazhanie na Hrista*. Prev. Metodiy Ustichkov. Sofia: Hemus, 1997, 18].

¹⁵ Тома Кемпийски. *Подражание на Христа*, 16 [Toma Kempijski. *Podrazhanie na Hrista*, 16 (in Bulgarian)].

¹⁶ Ibid. 54.

зяване на сърцето. Ван Енген отбелязва, че Братята на общия живот насърчавали навика на общностно четене и преписване на ръкописи, създавайки среда, в която размишлението е било постоянно.¹⁷ Ченето трябва да води към вътрешно усвояване: „каква полза имаш от дълбокомислени разсъждения на Троицата, ако ти липсва смирение и за това на Троицата си неугоден?“¹⁸. Знанието, което не е усвоено във смирение, е безполезно: „предпочитам да чувствавам съкрушението, отколкото да зная определението за него“.¹⁹ Освен това, той ясно показва, че четенето и учението трябва да водят до вътрешното преобразяване, а не да останат само външно явление: „честит е оня, когото самата истина учи направо, не чрез преходни думи.“²⁰ Опасността на схоластическото размишляване е, че може да остане външно явление, знание без истинско преобразяване. Обратно, вътрешното размишление цели да усвои словото Божие, образувайки мисълта, желание и волята. Този акцент върху вътрешността отразява по-широкия късносредновековен завой към личното религиозно действие, при което миряните, така и духовниците поемат отговорност за собственото си вътрешно формиране.²¹ Молитвата, тишината и съзерцанието са неразделни в описанието на вътрешния живот у Тома. Вярващият се оттегля от шума и разсейването, обръщайки се навътре към сърцето, където обитава Христос. Тази „вътрешна школа“ е истинското място на ученичеството в Христос.²²

Заглавието на труда на Тома разкрива неговата централна тема: да бъдеш ученик на Христос означава да Му подражаваш в смирението и страданието. Подражанието не значи да вършиш чудесата на

¹⁷ Engen, Van, John. *Sisters and Brothers of the Common Life*, 138-144.

¹⁸ Тома Кемпийски. *Подражание на Христос*, 15 [Toma Kempijski. *Podrazhanie na Hrista*, 15 (in Bulgarian)].

¹⁹ Ibid. 16.

²⁰ Ibid. 18.

²¹ Hofman, Rijcklof. „Inwardness and Individualization in the Late Medieval Low Countries: An Introduction.” In Rijcklof Hofman, Charles Caspers, Peter Nissen, Mathilde van Dijk, and Johan, Oosterman (ed.) *Inwardness, Individualization, and Religious Agency in the Late Medieval Low Countries*. Turnhout: Brepols, 2020, 1–35.

²² Logutova, Margarita. “Ama nesciri”: Thomas a Kempis’s Autobiography Reconstructed from His Works.” In Rijcklof Hofman, Charles Caspers, Peter Nissen, Mathilde van Dijk, and Johan, Oosterman (ed.) *Inwardness, Individualization, and Religious Agency in the Late Medieval Low Countries*. Turnhout: Brepols, 2020, 67-87.

Христос, а да се съединиш с Неговия кръст. Това убеждение е най-ясно изразено във Втора книга, глава 12, „За царствения път на светия кръст“, където Тома настоява, че кръстът не е въпрос на избор, а самият път на ученичеството. Сам Христос понесе кръста Си и умря на него не само за да изкупи човечеството, но и за да даде образец на всеки вярващ. Да Го следваш, значи да вземеш своя кръст, приемайки изпитанията, униженията и всекидневните умъртвявания като път, който води към вечния живот.²³ Тома подчертава, че всичко в християнския живот се обобщава в кръста, понеже всичко се намира в него, и няма друг път към живота и към истинския вътрешен мир, освен пътят на светия кръст и на всекидневното умъртвяване на плътта.²⁴ За него страданието е неизбежно — било чрез телесна слабост, вътрешна борба или изпитания, наложени отвън. Но когато се понася в съединение с Христос, страданието се превръща в средство за очистване и преобразяване. Кръстът е великият учител, който разкъсва илюзиите за самодостатъчност и води душата към уподобяване на смирението на Христос. Човекът може да се опитва да подреди живота си според личните си предпочитания, но изпитанията ще дойдат неизбежно, а истинският мир се намира само в приемането им като участие в самите Христови страдания. Далеч от това да бъде покана към отчаяние, кръстът е представен като царствен път – парадоксален път, в който страданието, споделено с Христос става залог за бъдещата слава.

Макар Тома да подчертава вътрешността, той не пренебрегва тайнствата. Четвъртата книга на *Подражанието* е изцяло посветена на тайнството на Евхаристията и отразява пламенната сакраментална набожност на *Devotio Moderna*. За Тома Евхаристията не е просто литургично последование, а най-върховната точка на съединение между Христос и вярващия. Но тази близост изисква дълбока подготовка на сърцето. Външното участие само по себе си е недостатъчно; тайнството предполага вътрешна нагласа на смирение, изповед и пламенна вяра.²⁵ За Тома евхаристийното участие не е въпрос на обичай, а на жива вяра. Един от най-впечатляващите белези на ехва-

²³ Тома Кемпийски. *Подражание на Христа*, 94-100 [Toma Kempijski. *Podrazhanie na Hrista*, 94-100 (in Bulgarian)].

²⁴ Ibid. 95.

²⁵ Ibid. 230-232.

ристийното богословие на Тома Кемпийски е настойчивостта му върху честото причастяване като съществена част от вътрешния живот на християнина. В епоха, когато мнозина вярващи пристъпвали към Тайнството само от време на време — понякога едва веднъж в годината — Тома наставлява към завръщане при „източника на благодатта“ с постоянство и благоговение. За него причастията не е награда за съвършенство, а лекарство за душата, и вярващите не бива да се лишават от тази благодат поради неоправдано колебание.²⁶ Тома настоява, че този, който живее в чистота и смирение, трябва винаги да бъде готов. За него Евхаристията е сърцевината на християнския живот, затова вярващият трябва постоянно да подготвен за да приеме светото причастие.

Книгата „Подражанието на Христа“ е устояло през вековете и над конфесионалните граници, защото изразява духовност, която превъзхожда деноминационните разделения. Неговият акцент върху смирението, оттеглянето и вътрешната набожност отеква не само в католическата традиция, но и в протестантския и православния контекст. От икуменическа гледна точка настойчивостта на Тома върху вътрешното присвояване може да се разбере като допълваща сакраменталния реализъм на източни автори като Николай Кавасилас. Докато Кавасилас подчертава, че тайнствата обективно съобщават живота на Христос, Тома настоява, че този живот трябва да бъде субективно усвоен навътре. Двете заедно предлагат по-пълно виждане: тайнствено участие и вътрешно възприемане като неразделни аспекти на съединението с Христос.

*В) Литургичният и вътрешният живот:
Икуменически синтез между св. Николай Кавасилас
и Тома Кемпийски*

Въпреки че Кавасилас и Тома подчертават различни измерения на християнския живот, техните виждания могат да бъдат събрани и да се използват за плодотворно съгласие. Кавасилас предлага обективната основа: животът в Христа се дарува тайнствено чрез Кръщение, Миропомазване и Евхаристия, които заедно съставляват онтологичното преобразяване на вярващия. Неговото богословие по-

²⁶ Ibid. 251-252.

чива върху убеждението, че спасението е преди всичко Божие дело, осъществявано чрез тайнствата, които съобщават самия живот на Христос. Тома, от своя страна, предлага субективното присвояване: животът в Христа трябва вътрешно да бъде възприет чрез смирение, послушание, отказ от собствената воля и подражание на Христовите страдания. В неговото виждане сърцето трябва да стане вътрешният олтар, върху който вярващият се съединява с кръста Христов. Поставени един до друг, тези акценти не са противоречиви, а взаимно се допълват. Сакраменталният реализъм без вътрешна набожност рискува да се превърне във формализъм — механично участие в обредите без преобразяване на сърцето. Обратно, вътрешната набожност без тайнствена основа рискува да се разпадне в индивидуализъм, при който духовният живот се откъсва от църковното тяло и от обективните средства на благодатта. Заедно обаче те разкриват по-пълна картина на практическата христология: Христос се среща както в тайнствата на Църквата, така и в дълбочината на сърцето. Да бъдеш християнин означава не само да участваш в тайнствения живот, но и ежедневно да усвояваш смисъла на християнството чрез молитва, смирение и подражание на Христовата любов.

От икуменическа гледна точка това съгласуване е особено поучително. Православната традиция, представена от Кавасилас, настоява за тайнственото и литургичното посредничество на Христовото присъствие. Животът в Христа не е лично притежание, а църковна реалност, вкоренена в литургията, където вярващият се съединява обективно с Тялото и Кръвта Христови. Западната средновековна традиция, представена от Тома, подчертава личното усвояване на Христос чрез вътрешните дисциплини на смирение, умиление и послушание. Животът в Христа се разгръща не само на олтара, но и в тихата вяроност на всекидневното ученичество. Далеч от конкуренция, тези две перспективи са взаимно допълващи се. Тайнствения възглед на Кавасилас предпазва духовния живот от разтваряне в субективни чувства или пиетистичен индивидуализъм, а молитвената и вътрешната нагласа на Тома гарантират, че участието в тайнствата няма да се вкамени в празен ритуализъм. Източното настояване върху обективността на тайнствената благодат и западният акцент върху личната набожност не са непримирими противоположности, а различни удариения върху една и съща реалност: съединението с Христос. Кавасилас зая-

вява, че Христос живее в нас чрез тайнствата, докато Тома увещава да подражаваме на Христос чрез смирение и пътят кръста. И двамата в крайна сметка описват едно и също преобразяване — пресътворяването на вярващия по образа на Христос.

Освен това този синтез предлага практически модел за икуменическа духовност днес. В епоха, когато мнозина християни или подценяват участието в тайнствата, или свеждат благочестието до лично чувство, съвместното свидетелство на Кавасилас и Тома е дълбоко поучително. В това съгласие икуменическият потенциал става очевиден: Изток и Запад, често разделени по богословие и практика, могат да разпознаят, че техните най-големи учители сочат към една и съща тайна на Христос, макар и в различни изрази. Така Кавасилас и Тома се превръщат в мост — показвайки, че автентичният християнски живот изисква и тайнствено приобщаване, и лично преобразяване, и църковно участие, и индивидуално усвояване. Пълнотата на практическата христология е в държането на двете заедно, така че Христос не само да бъде изповядван, но и изживяван: тайнствено в Църквата и вътрешно в сърцето.

БИБЛИОГРАФИЯ

Aumann, J. O.P. *Christian Spirituality in the Catholic Tradition*. New York: Sheed & Ward, 1985.

Battle, M. *Blessed are the Peacemakers: A Christian Spirituality of Nonviolence*. Macon: Mercer University Press, 2004.

Cabasilas, N. *La Vie en Christ. Livres I–IV*. In Congourdeau, M.-H. (ред. и прев.), *Sources Chrétiennes* 355. Paris: Cerf, 1989.

Cabasilas, N. *La Vie en Christ. Livres V–VII*. In Congourdeau, M.-H. (ред. и прев.), *Sources Chrétiennes* 361. Paris: Cerf, 1990.

Cunningham, L. S. и J. K. Egan. *Christian Spirituality: Themes from the Tradition*. New York: Paulist Press, 1996.

Gründler, O. „Devotio Moderna“. In J. Raith, (ред.), *Christian Spirituality: High Middle Ages and Reformation*. New York: The Crossroad Publishing Company, 1989.

Hofman, Rijcklof. „Inwardness and Individualization in the Late Medieval Low Countries: An Introduction.“ In Rijcklof Hofman, Charles Caspers, Peter Nissen, Mathilde van Dijk, and Johan Oosterman (ed.) *Inwardness, Individualization, and Religious Agency in the Late Medieval Low Countries*. Turnhout: Brepols, 2020.

Logutova, Margarita. “Ama nesciri: Thomas a Kempis’s Autobiography Reconstructed from His Works.” In *Inwardness, Individualization, and Religious Agency in the Late Medieval Low Countries*. Turnhout: Brepols, 2020.

Steinmetz, D. C. „Devotio Moderna“. In G. S. Wakefield (ред.), *The Westminster Dictionary of Christian Spirituality*. Philadelphia: The Westminster Press, 1983.

Thomas À Kempis. *De Imitatione Christi–Nachfolge Christi und vier andere Schriften*. Прев. Friedrich Eichler. München: Kösel-Verlag 1966.

Томас Кемпийски. *Подражание на Христа*. Прев. М. Устичков. София: Хемус, 1997 [Toma Kempijski. *Podrazhanie na Hrista*. Prev. M. Ustichkov. Sofia: Hemus, 1997 (in Bulgarian)].

Христов, Иван. *Византийското богословие през XIV в.* София: Изток-Запад, 2016 [Hristov, Ivan. *Vizantiyskoto bogoslovie prez XIV v.* Sofia: Iztok-Zapad, 2016 (in Bulgarian)].

Van Engen, J. (trans. and ed.) *Devotio Moderna: Basic Writings*. New York: Paulist Press, 1988.

Van Engen, J. *Sisters and Brothers of the Common Life: The Devotio Moderna and the World of the Later Middle Ages*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008.

